

Dette er kapittel 4 i studieboka  
«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».  
Øvrige kapitler kan lastes ned fra  
<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>

## KAPITEL 4.

# BORGERSKAPETS ØKONOMISKE HERRE- DØMME I 70- OG 80-ÅRA

### 4.1. Samfunnsøkonomien i 70-åra

#### Norge som middel for kapitalistenes profitt

Borgerskapet, dvs. kapitaleierne i allianse med kjernen i statsapparatet, ser ikke på den norske befolkninga som *målet* for utvikling av produksjon og økonomi. Behovene og ønskene til folk flest er ikke av noen betydning i den kapitalistiske profittjakta. Heller ikke de økologiske konsekvensene er noe som blir tatt hensyn til, før det blir helt uunngåelig.

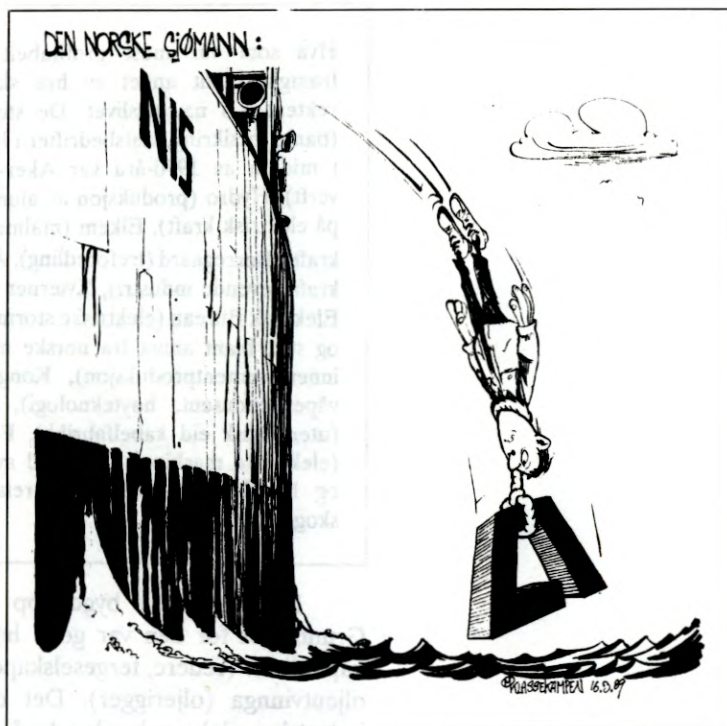
Tvertom, arbeidskraft og naturressurser er *midler* for den kapitalistiske avkastninga og veksten i kapitalen. Kapitalistene har *utnytta* befolkninga og naturressursene som midler til vekst for kapitalen sin. Dette er kapitalismens «logikk». Det arbeidende folket og naturressursene blir *brukt* for å øke formuene og styrke den økonomiske maktstillinga til den herskende klassen. Herredømmet over produksjonsmidlene, og kontrollen over statsmakta gjør dette mulig.

Siden Norge blir vurdert ut fra hva som gir basis for kapitalistisk profitt, har dette hatt spesielle konsekvenser for den økonomiske utviklinga av Norge.

I verdensmålestokk er det norske forbruket gjennomsnittlig ganske høyt. Dette har gitt grunnlag for forbruksvareproduksjon. I løpet av 1900-tallet ble det bygd opp produksjon av næringsmidler, klær, skotøy, husholdningsapparater, elektriske artikler, møbler, og andre forbruksvarer.

Men siden befolkninga er liten og bor spredt, er Norge ikke så viktig for forbruksvareprodusentene som de tett befolka områdene i Europa og USA. Det er mere profitabelt å ha produksjonsanlegg nær de store befolkningssentraene i Europa.

AP-regjeringene ga rederne gode vilkår i 50- og 60-åra, og handelsflåten vokste til en av verdens største. Sjøfartskrisa i 70-åra ga mange redere en knekk. Utover 1980-åra flagga de ut for blant annet å profitere på de lave lønningene til sjøfolk fra den fattige delen av verden. Ved opprettinga av Norsk Internasjonalt Skipsregister (NIS) i 1987 ga staten rederne tillatelse til norsk registrering av skip med utenlandske sjøfolk på utenlandske tariffier. Antall norske sjøfolk sank raskt.



Import (innførsel fra utlandet) vil lett kunne utkonkurrere innenlandsk industri. Av slike grunner har norske kapitalister for eksempel aldri greidd å skape noen produksjon å snakke om av biler eller motorsykler, og forbruksvarene har i stor målestokk blitt importert.

Sjøl om forbruksproduksjonen kunne gi fortjeneste, er den ikke attraktiv nok for kapitalistene. Det er mer å hente andre steder! Den viktigste basisen for kapitalistenes profitt har vært arbeiderklassen, med tradisjonelle fagkunnskaper, relativt høye utdanningsnivå, og politiske stabilitet så lenge den var under kontroll av Arbeiderpartiet. Derneft er det de spesielle norske *naturressursene* som kapitalistene har utnytta.

Den lange kystlinja ga grunnlag for fiske og fangst, og seinere fiskeoppdrett. Naturen gir slik kapitalistisk virksomhet store fordeler i forhold til kapitalister ellers i Europa. Tilknytninga til havet ga også opphavet til ei stor sjøfartsnæring. Fra 1960-åra ble det oppdaga store oljeforekomster i Nordsjøen, innafor den norske sektoren. Norge er et fjelland, fullt av stein, men også av malmer som kan utnyttes. Derfor er bergverkene tradisjonelt en viktig sektor. Det er også svær tilgang på vannkraft for elektrisitetsproduksjon. Derfor har den kraftkrevende industrien (elektrokjemisk malmforedling, aluminium m.m.) store fordeler framfor kapitalistene i Europa, om prisen på krafta blir høldt lav. Dessuten gir skogene grunnlag for en svær tre- og treforedlingsindustri.

Hva som var mest profitabelt for de norske kapitalistene framgår blant annet av hva slags bedrifter som ble «tungvektene» i næringslivet. De største kapitalistiske konsernene (bank, forsikring, statsbedrifter i kommunikasjon utelatt) i Norge i midten av 1970-åra var Aker-gruppa (for det meste skipsverft), Hydro (produksjon av aluminium, kunstgjødsel etc basert på elektrisk kraft), Elkem (malmer, foredling basert på elektrisk kraft), Borregaard (treforedling), Årdal&Sunndal Verk (aluminium, kraftkrevende industri), Kværner (turbiner, stormaskiner, verft), Elektrisk Bureau (elektriske stormaskiner m.m.), Jernverket (jern og stål, blant annet fra norske malmfelter), Norcem (monopol innen sementproduksjon), Kongsberg Våpenfabrikk (statseid våpenprodusent, høyteknologi), Standard Telefon og Kabel (utenlandsk eid kabelfabrikk), F. Selmer (entreprenør), NEBB (elektriske maskiner m.m., eid av det sveitsiske Brown Boveri), og Norske Skogindustrier (trelast, treforedling, dominert av skogeiernes).

Det ble videre bygd opp en svær verftsindustri i Norge. Grunnlaget for den var gode havner, etterspørselen fra norske kapitalister (redere, fergeselskaper), og seinere etterspørselen fra oljeutvinninga (oljerigger). Det er videre endel stor mekanisk industri, endel av den bygd på det spesielle markedet i Norge tilknytta elektrisk kraftproduksjon og skipsmotorer.

Sjøløst er det mulig for kapitalister å tjene i andre sektorer også, som ikke spesielt er basert på det norske naturgrunnlaget, hvis vanskene med transport fra resten av Europa eller tollbeskyttelse har reservert markedet for de norske kapitalistene. Bygg og anlegg, handel, bank og forsikring må i stor grad bli drevet av innenlandske kapitalister. Det fins også eksempler på at norske kapitalister har slått seg fram fordi de rett og slett har produsert noe spesielt med god kvalitet.

### Næringslivet ved inngangen til 1970-åra

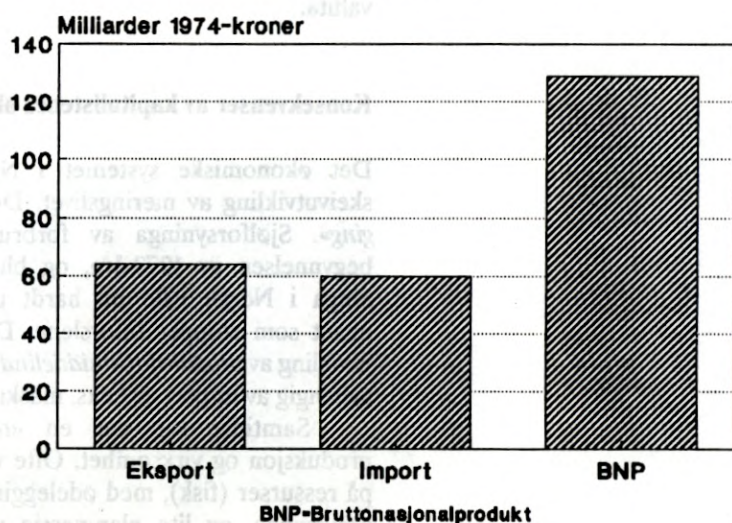
Den monopolkapitalistiske sektoren hadde hatt en dominerende rolle i norsk økonomi allerede lenge før 1970. Den småkapitalistiske sektoren (i deler av industrien, i bygg- og anlegg, transport, handel) var likevel ikke ubetydelig. Den småborgerlige sektoren var også av stort omfang. I 1969 var det for eksempel fortsatt over 150 000 gardsbruk i drift, mot under 100 000 i slutten av 1980-åra.

Den offentlige sektor var stor, men klart mindre i 1970 enn den var i slutten av 1980-åra. Staten eide mange av de største konsernene, for eksempel Postverket, Televerket, Statsbanene, ÅSV (Årdal og Sunndal Aluminium), Jernverket, Kongsberg Våpen, Raufoss Ammunisjonsfabrikk, og over 50% av aksjene i Hydro.

Den «private» kapitalen hadde en spesiell sammensetning. De norske rederne hadde en av verdens største handelsflåter i 1970. Bare handelsflåtene til Liberia, Japan og Storbritannia var større. Svære kapitalistiske interesser var knytta til råvareforedling basert på elektrisk kraft (den kraftkrevende industrien, som smelteverk, aluminium, kunstgjødsel). Noen av de største kapitalistiske konsernene var i treforedling, men også i skipsverft og stormaskinindustri. Grossistene og importørene var blant de største kapitalistiske konsernene, sammen med banker og forsikring.

## Utenriksøkonomiens betydning

Eksport, import, og BNP i 1974



## Utenriksøkonomien

Den norske kapitalistiske økonomien var sterkt integrert (sammenfiltra) med verdensøkonomien. Dette hadde en lang historisk bakgrunn, men skjøt fart etter den 2. verdenskrig. Den norske herskerklassen knytta landet til USA-imperialismen, gjennom Marshall-hjelpen og NATO. Seinere jobba borger-skapets iherdig for å slutte seg til sammenslutninger av vestlige kapitalistiske land, først i EFTA, deretter i Fellesmarkedet i Europa. Dette åpna den norske økonomien, og gjorde den i større og større grad del av den vestlige kapitalismens verdens-økonomi.

Utenriksøkonomien ble av svært stor betydning for det kapitalistiske næringslivet. En stor del av det som ble brukt i Norge, ble importert, og en stor del av det som ble produsert i Norge ble eksportert. Pengeverdien av eksporten og importen

var hver for seg omkring halvparten av brutto nasjonalproduktet (brutto nasjonalprodukt, ofte forkortet BNP, er samla pengeverdi av all økonomisk virksomhet i Norge, i alle sektorer utenom hjemmearbeidet).

Importen besto ikke bare av forbruksvarer. Den norske kapitalistiske produksjonen var i stor grad basert på import. I 1974 ble det f.eks. importert forbruksvarer for 9 milliarder, mens investeringsvarer for kapitalistiske bedrifter (særlig maskiner) ble importert for 12 milliarder, og råvarer til produksjonen (f.eks. bauxitt til aluminium, tekniske komponenter til produksjonen av elektriske apparater) ble importert for hele 25 milliarder.

De norske kapitalistene hadde altså skapt en *importbasert økonomi*. Derfor måtte også de norske kapitalistene ha en stor eksportsektor, fordi importen måtte bli betalt med utenlandsk valuta.

### Konsekvenser av kapitalistenes økonomiske herredømme

Det økonomiske systemet i Norge hadde skapt ei spesiell skeivutvikling av næringslivet. Det var en lav grad av «*sjølbæring*». Sjølforsyninga av forbruksvarer var liten allerede i begynnelsen av 1970-åra, og ble enda lavere seinere. Befolkninga i Norge ville bli hardt utsatt ved krig, blokade, eller annet som stopper tilførselene. Det var også en forholdsvis lav utvikling av *produksjonsmiddelindustri*. Norsk produksjon var helt avhengig av import av f.eks. maskiner.

Samtidig var det en «*overutvikling*» av visse typer produksjon og virksomhet. Ofte var den forbundet med rovdrift på ressurser (fisk), med ødelegging av natur gjennom vannkraftutbygginga, og lite planmessig utvinning av malmressursene i fjellet.

Den borgerlige ideologien priser arbeidsdelinga i verden, der Norge utvikler den produksjonen det er «*naturlige*» forutsetninger for å drive. Det som er «*naturlig*» for den herskende kapitalistklassen, er altså:

- å utsette befolkninga for høy risiko om tilførselen stopper av forbruksvarer og produksjonsmidler
- å tyne de norske naturressursene, uten hensyn til økologien, eller bevaring av ressurser også for framtidige generasjoner
- å utvikle næringslivet bare etter profitt hensyn, uten omsyn til distriktsarbeidsplasser, likhet og jevn levestandard, og etter demokratiske vedtak om behov

**STOPP OG TENK:** La oss si at Norge hadde blitt sosialistisk i 1945. Hadde det ført til en annen utvikling av næringslivet? I så fall: Hva slags utvikling?

## 4.2. Borgerskapets omstillinger i 70- og 80-åra

### Internasjonal krise og teknologisk revolusjon

Den samfunnsøkonomien som det norske borgerskapet styrte i begynnelsen av 1970-åra, måtte bli forvandla etterhvert som profittmulighetene endra seg. Den norske herskerklassen prøvde å styre formuene sine slik at minst mulig gikk tapt, og slik at avkastninga framover ble størst mulig.

Den norske økonomien var sterkt orientert mot utlandet. Derfor fikk den internasjonale utviklinga stor betydning. Spesielt var *stagnasjonen i den vestlige kapitalismen* og den nye *teknologiske revolusjonen* viktig. Dette var to grunnleggende årsaker til hva som skjedde i norsk økonomi. Også andre internasjonale tendenser var av betydning for hvordan de norske kapitalistene opptrådte. Noen eksempler er den rivende utviklinga av kapitalistisk produksjon i noen asiatiske land, og den djupe gjeldskrise i store deler av den 3. verden som viste seg utover 80-åra.

Rundt 1970 oppsto stor uro i det internasjonale pengesystemet, og store bevegelser i det internasjonale rentenivået. Oljepris-«sjokket» (sterk prisøkning på olje internasjonalt) i 1973 falt sammen med prisøkninger på andre råvarer. Inflasjonen var høy i alle kapitalistiske land. I 1974-75 kom en skarp nedgang i produksjonen i de vestlige kapitalistiske industriene. I slutten av 70-åra var arbeidsløsheten over hele Vest-Europa og i USA høyere enn den hadde vært noen gang etter den 2. verdenskrig.

Fra omkring 1970 har det altså vært en grunnleggende *stagnasjon* i den vestlige kapitalismen. Det var sjølsagt ikke krise hele tida. Konjunkturerne gikk oppover igjen etter krisa i 1975. Men ei ny krise satte inn i begynnelsen av 80-åra, avløst av ny oppgang fra omkring 1983 til ut til slutten av 80-åra. Sjøl om det veksler mellom oppgang og nedgang, er hovedtendensen klar. Fra begynnelsen av 1970-åra startet en langvarig periode i verdenskapitalismen med ustabilitet, hyppige og forholdsvis djupe kriser, stagnasjon i mange markeder, høy

arbeidsledighet. Dette var helt ulikt situasjonen i 1950- og 60-åra, som var en nesten uavbrutt oppgangsperiode i verdens kapitalisme.

De norske kapitalistene strevde med å hankes med denne internasjonale økonomiske situasjonen. Samtidig sto de overfor en *aksellert teknologisk utvikling*. De store internasjonale kapitalistiske konsernene satsa på forskning og utvikling. Datateknologien gjorde svære framsteg utover 1970-tallet. De gamle informasjonssystemene ble avlegs, og ny informasjonsteknologi bredte seg raskt. Det skjedde ei stor utvikling innafor biokjemi og utvikling av nye kjemiske stoffer. Innafor den kapitalistiske produksjonen betydde dette enorme *rasjonalisering* og *automatisering*. Produksjon som ikke greidde å holde følge med det tekniske nivået, kom i klemme.

### Hovedlinjer i de kapitalistiske investeringene

Hver for seg prøvde de enkelte kapitalistene og kapitalgruppene å sikre avkastninga på kapitalen sin utover 1970- og 80-åra. Dette medførte store omstillinger, og det danna seg et spesielt mønster i kapitaleiernes pengeplasseringer. De som styrte kapitalen, endra investeringsmønsteret sitt utover 1980-åra (se figuren). Investeringene gikk først og fremst til oljeutvinning. Dernest var det sterk økning i varehandel og bankvirksomhet, og etterhvert i forretningsbygg. Industri-investeringene var sjølsagt også betydelige, men de økte ikke, og de gikk i stor grad til rasjonalisering for å øke profitten uten større produksjon eller flere arbeidsplasser.

I 1972-76 var investeringene i industri og bergverk 60% større enn de uproduktive investeringene i handel, forretningsbygg, bank og finansvirksomhet. I 1982-86 var industri- og bergverksatsinga *mindre* enn investeringene i handel, forretningsbygg og finans. Og sjøfartsinvesteringene sank enormt i dette tidsrommet. Sånn kan vi se hvordan kapitaleierne endra interesseområdet sitt.

Fordelinga av samfunnsarbeidet forandra seg på grunn av investeringene. Mindre del av samfunnets arbeidskraft ble brukt i industriproduksjon. Mere ble brukt i bankvirksomhet og handel, og i forretningsmessige tjenester som eiendomsdrift, konsulentvirksomhet o.l. Hovedtendensen var at den herskende kapitalistklassen styrte arbeidet i samfunnet over på de uproduktive næringene.

Hva skjedde med produksjonen? Sjølsagt ble virksomheten i bank og finans, med betalingsoverføringer, lånesøknader, forsikringspremier osv. blåst opp. Mye mer ble omsatt i handelen, og flere oppdrag gjort av de som dreiv med reklame, konsulentvirksomhet, advokatvirksomhet osv. «Produksjonen» av «uproduktive» tjenester økte. *Men det var mye mindre økning av varer og tjenester som befolkninga har nytte av.*

### Hva lå bak krise i kapitalismen?

Stagnasjonen i kapitalismen i verden, deriblant i Norge, har sammenheng med endel ytre hendelser som råvarepriser, overinvesteringer, osv. Men bak dette ligger *grunnleggende problemer* i den kapitalistiske samfunnsorganiseringa. Den kapitalistiske samfunnsøkonomiens vekst er basert på *utbytting av produktive arbeidere*, i næringer som industri, bygg, bergverk, og transport. Kapitalistiske næringer som bank, handel og andre tjenester trekker på verdiene skapt i den produktive sektoren. Det samme gjør den *offentlige sektoren*. Ved rasjonaliseringer, automatisering osv. er arbeidertallet i den produktive sektoren gått ned. Antallet industriarbeidere slutta for eksempel å vokse i omtrent alle vestlige kapitalistiske land rundt 1970. Dermed blir verdiproduksjonen svekka, samtidig som verdiene skapt av stadig færre arbeidere skal dekke opp virksomheten i voksende uproduktive sektorer. Profitratene etter at den produktive kapitalen har finansiert de uproduktive sektorene, tenderer mot å synke. Dette skjedde utover i slutten av 60-åra og inn i 70-åra. Det ble altså et *misforhold* mellom sektorenes størrelse, som blir en djup motsigelse i den kapitalistiske samfunnsordninga. Ved å gå løs på lønningene og framfor alt ved å angripe den offentlige sektoren prøver borgerskapet å gjenopprette profitratene. Arbeidsløshet, stagnasjon i levestandarden og svakere offentlige tjenester blir resultatet.

INTEI NYTT FRÅ NORGES BANK :

DET KUNNE NOK  
GJERNE VÆRT LITT  
STRAMMERE!

STATSBUDSJETT

Borgerskapet prøvde å gjenreise profitene i kapitalismen ved å gå løs på den «uproduktive» offentlige sektoren. Her er Norges Bank-sjefen Skånland i ferd med å stramme inn på statsutgiftene.

### Profitt, produksjon og arbeidsplasser

Forsvarerne av kapitalismen tror ofte at det er *sammenfallende interesser* mellom folket og kapitalistenes herredømme over næringslivet og produksjonsmidlene. Det er feil. Folk flest trenger *arbeidsplasser*, og landet trenger *produksjon* for å dekke behovet til befolkninga (men ikke økologisk skadelig produksjon!). Ettersom kapitalistene framfor alt har *profitten* som drivkraft, er det aldri sikkert at herredømmet deres over produksjonsmidlene gir arbeidsplasser og nyttig produksjon, i tillegg til fortjeneste for kapitalistene.

Noen ganger kan sjølsagt kapitalistenes investeringer både føre til *avkastning* for kapitalistene, produksjon som dekker befolkningas behov, og flere arbeidsplasser. Men dette er bare *en* av måtene som kapitalistene investerer på. Andre ganger fører investeringene og profittjakt *verken til økt produksjon eller flere arbeidsplasser*. Noen eksempler:

1. Kapitalen kan øke profitten ved å investere i produksjonsbedrifter for å rasjonalisere og effektivisere. En fabrikk som før trengte 500 arbeidere, trenger kanskje etter rasjonaliseringa bare 350 arbeidere for å opprettholde samme produksjonsnivå. Konklusjon: Større profitt, samme produksjon, mindre arbeidsplasser.

2. Kapitalister kan kjøpe opp flere bedrifter innafor samme bransje. Slike sammenslåinger blir ofte kalt fusjoner. Noen blir nedlagt, og tomtene og bygningene solgt. Ettersom samla produksjon i bransjen er blitt mindre, kan prisene skrus opp for varene fra de bedriftene som er igjen, og her øker profitten. Konklusjon: Profitt, mindre produksjon, færre arbeidsplasser.

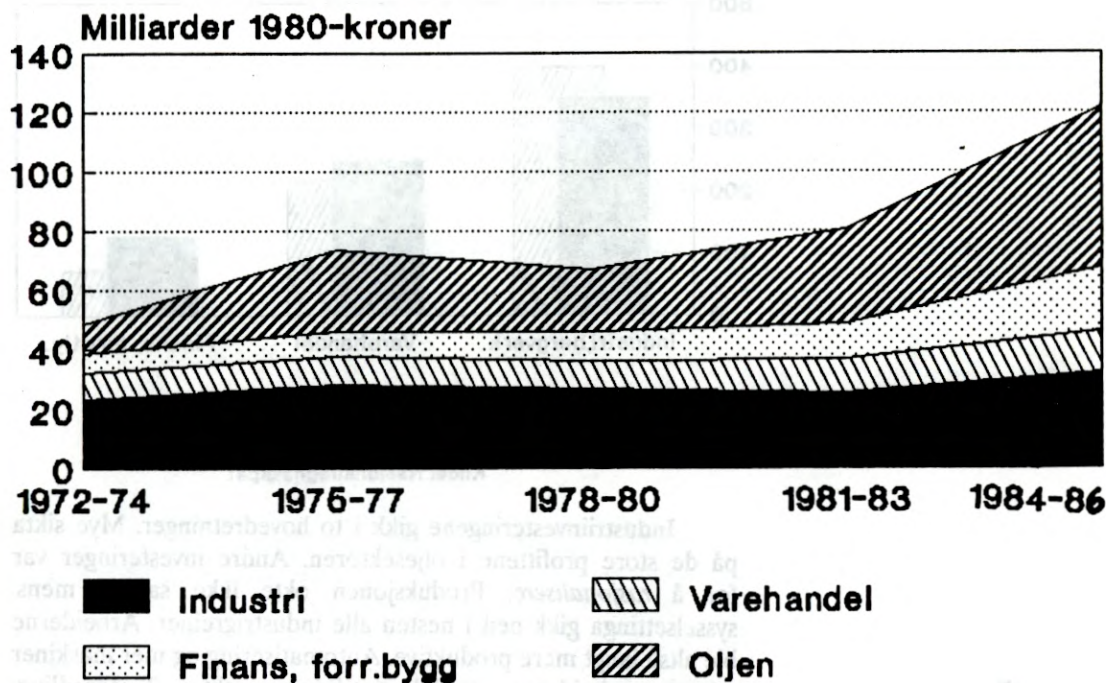
3. En kapitalgruppe kan investere i ikke-produserende virksomheter, som i handelsbedrifter, butikksentra og forretningslokaler. De kapitalistene som dreiv før på samme markeder blir utkonkurrert. Konklusjon: Større profitt til den aggressive kapitalgruppa, mindre til de andre kapitalistene, ingen endring av produksjonen, ofte nedgang i antall arbeidsplasser (hvis de nye handelsbedriftene bruker mindre arbeidskraft enn de gamle).

4. Kapitalen kan brukes til spekulasjon, for eksempel: Kapitalistene utnytter et høyt rentenivå til å låne ut til boligkjøpere eller til andre kapitalister. Kapitalen kan brukes til valutaspekulasjoner: Oppkjøp av utenlandske penger med håp om at valutakursene skal forandre seg slik at pengene etterpå kan bli solgt med profitt. Aksjekjøp kan inngå i en plan for å skaffe seg kontroll over andre bedrifter for nedlegginger og fusjoner. Men aksjekjøp kan også være spekulasjon: En håper at kursene vil stige, slik at aksjene kan bli solgt med fortjeneste. En siste form er eiendomsspekulasjoner: Oppkjøp av fast grunn eller av bygninger for å få profitt gjennom utleie eller salg etter at prisene har gått opp. Konklusjon: Profitt uten produksjon eller arbeidsplasser.

5. En siste metode er å ta kapitalen utenlands. Konklusjon: Profitt, ingen produksjon eller arbeidsplasser innenlands.

# Kapitalen snur

## Investeringene 1972-1986 i faste priser



Kilde: SSBs nasjonalregnskap

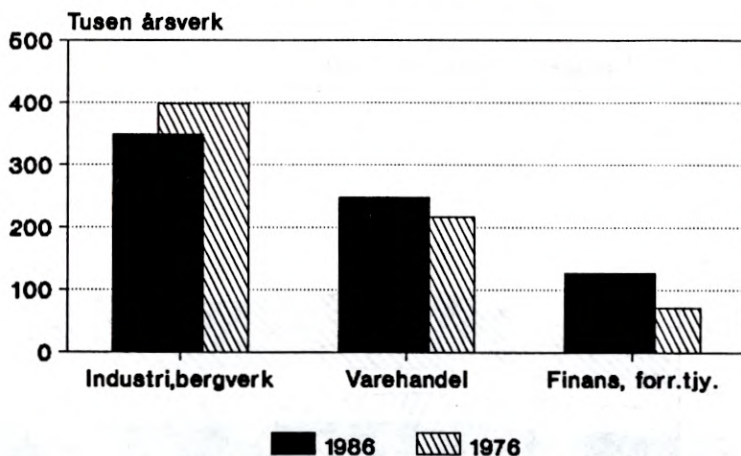
Det ble en enorm utvikling av *oljeproduksjonen*. I 1978 ble det tatt opp omlag 17 millioner tonn råolje, i 1987 49 millioner. I tillegg kom en stor økning av gassproduksjonen. Men *industriproduksjonen* økte omtrent ikke! Setter vi produksjonsindeksen for industrien til 100 i 1975, så var den 103 i 1980, og 111 i 1986. På disse 10-12 åra var det bare en ørliten økning av produksjonsvolumet (produksjonen målt i antall møbler, klær, matvarer osv.).

### Byggevirksomheten og industriutviklinga

Byggevirksomheten økte, og sysselsettinga økte i bygg og anlegg. Men hva slags bygg? Arealet for bygg til den offentlige velferdssektoren, som skoler, sjukehus o.l. gikk sterkt ned, og var i første halvdel av 80-åra bare såvidt halvparten av hva det var i første halvdel av 1970-åra. Nedgang var det også for bygg til industri. Den største økningen i bygningsvirksomheten gjaldt bygninger til den uproduktive sektoren, i handel, forretningsbygg og finansbygg.

## Ny fordeling av samfunnsarbeidet

Arsverk i 1976 og 1986



Kilde: Nasjonalregnskapet

Industriinvesteringene gikk i to hovedretninger. Mye sikta på de store profitene i oljesektoren. Andre investeringer var for å *rasjonalisere*. Produksjonen økte ikke særlig, mens sysselsettinga gikk ned i nesten alle industrigreiner. Arbeiderne ble altså langt mere produktive. Automatisering og mer maskiner erstatta arbeiderne. Endel produksjon økte: Treforedling, kjemiske varer, metaller, maskiner og elektriske apparater. Endel industri blir nesten rasert vekk, i tekstil, klær, skotøy, transportmidler (som ofte var skip). Her forsvant store deler av produksjonen. Norge ble mer og mer avhengig av import for å skaffe det en trengte til befolkninga av disse varene.



«Internasjonaliseringens far»: I statsminister Willochs regjeringsperiode (1981-1986) økte norske utenlandsinvesteringer sterkt, men fortsatte under Gro Harlem Brundtlands regjering.

### Utenlandsinvesteringene

Utover i 1980-åra skaffet den norske kapitalen seg et langt sterkere fotfeste i utlandet. Dette er norsk *imperialisme*. Det kalles gjerne «internasjonalisering». Grunnene er flere. Kapitalistene vil komme vekk fra de små hjemmemarkedene i Norge, og nærmere de store markedene, særlig i Europa og USA. De vil unngå norske lønnsbestemmelser, skattebestemmelser, og miljøkrav (sjøl om de slett ikke er så strenge). Og de vil i god tid få fotfeste innafor nyorganiseringa av markedene som kommer i EF-landa etter 1992.

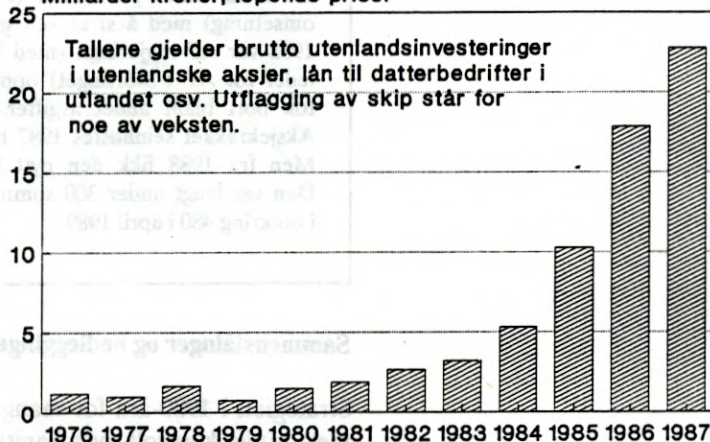
### Aksjespekulasjonen, kredittmarkedet, rentenivået

Mens de produktive investeringene ble mindre «interessante» for kapitalen, økte kapitalistenes interesse for andre måter å skape vekst i kapitalen på.

## Kapitalen går utenlands

### Direkte utenlandsinvesteringer 1976-87

Milliarder kroner, løpende priser



Tallene gjelder brutto utenlandsinvesteringer i utenlandske aksjer, lån til datterbedrifter i utlandet osv. Utflagging av skip står for noe av veksten.

Kilde: Utenriksregnskapet, SSB.

**Aksjemarkedet** svulmet opp i 80-åra. Det skyldtes flere forhold. Noen sektorer fikk store inntekter i forbindelse med de store oljeinntektene. Endel av disse pengene ble plassert i aksjer. Ettersom profittmulighetene forsvant i produksjon, ønska de store kapitalgruppene å sikre avkastninga ved å konsentrere kapitalen, ved oppkjøp, nedlegginger, og fusjoner. Dette førte til en økende etterspørsel etter aksjer for å skaffe seg strategiske maktposisjoner over styringa av konsernene. Og aksjekursene steg samtidig. Myndighetene gjorde det også lettere å kjøpe aksjer, med mindre skatter og avgifter.

Alt dette førte til en voldsom økning av omsetninga på børsen. Aksjekursene steg, og ble flerdoblet i løpet av midten av 1980-åra. Om vi setter det gjennomsnittlige prisenivået på aksjer (aksjekursindeksen) i januar 1983 til 100, ser vi økningen. I september 1987 var aksjekursindeksen over 430, mer enn firedoblet!

I 1980-åra gikk *renta* sterkt opp. Dette ramma vanlige folk sterkt, spesielt de som var avhengig av lån for å skaffe bolig. Som et eksempel: I 1976 var den gjennomsnittlige rentesatsen på lån til boligformål i forsikringsselskapene 7%. I 1981 var den 11%, i 1986 14%. I løpet av 1986 steig renta igjen sterkt. Rentesatsen på lån i forretnings- og sparebanker steg til nesten 17% mot slutten av 1987. Dette oppmuntra kapitalistene til å finne profitten sin på utlånsmarkedet. De kunne tjene på den høye renta, istedet for å kanalisere kapitalen til produktive investeringer.

I slutten av 70-åra avviste AP-mannen Einar Førde alle forslag om å få «fart» på børsen (som den gangen ikke hadde stor omsetning) med å si at «en gir ikke havre til en død hest». I 1988 var AP-regjeringa (med Einar Førde som parlamentarisk leder for AP i Stortinget) opptatt av å få «fart» på børsen, og tok bort blant annet avgifter som hemma aksjefortjenestene. Aksjekrakket seinhøstes 1987 hadde gjort børsen nesten «død». Men fra 1988 fikk den nytt liv, og aksjeindeksen steg igjen. Den var langt under 300 sommeren 1988, men nådde helt opp i omkring 480 i april 1989.

### **Sammenslåinger og nedlegginger**

Strategien i 1980-åra for mange kapitalgrupper var å skaffe seg mest mulig kontroll over kapital og profittskapinga ved oppkjøp og fusjoner (sammenslåinger). Rundt midten av 1980-åra skjedde slike fusjoner i rask takt. Fra midten av 1980-åra danna det seg endel svære sammenslutninger av norske storkonserner.

Oppkjøpene var ofte forbundet med nedlegginger. Kapital-eierne konsentrerte produksjonen. Profitten ble større ved å nedlegge noen av bedriftene. Sysselsettinga går ned, produksjonen øker ikke. Det blir heller ikke en større samla profitt. Men profitten blir samla på en enkelt eiergruppe, og derfor er det lønnsomt.

I 1988 hadde en intens fusjonsbølge vart i den norske storkapitalen i endel år. Situasjonen var derfor slik at bare en håndfull store monopolkapitalistiske konserner sto for en spesielt stor del av industriproduksjonen, av finansoperasjonene, og av eksporten.

### **Kapitalen endra tyngdepunkt**

I tida rundt 1970 hadde den norske storkapitalen først og fremst basis i industri og rederivirksomhet. Handelen var sjølsagt ikke liten, men likevel tiltrakk den seg betydelig mindre av investeringene enn industri og sjøfart.

Mot slutten av 1970-åra og utover 1980-åra endra bildet seg. Oljeutvinninga kom igang i stor utstrekning. Enorme investeringer ble gjort der. Betydelige deler av industrien ble et vedheng til oljeindustrien. Mye forbruksvareproduksjon forsvant. Den råvarebaserte produksjonen var fortsatt viktig, med basis i malmer og den kraftkrevende industrien. Industriprodusentene søkte mer og mer ut av landet. Som i mange andre vestlige kapitalistiske land var det tendenser til «deindustrialisering»: Industrien ble nedbygd innenlands, kapitalistene investerte i lavlønnsområder i Asia.

Aker-Norcem-konsernet, som i 1987 hadde omlag 14000 ansatte, har danna seg gjennom en rekke fusjoner og nedlegginger gjennom 1970- og 1980-åra.

Stammen besto av Aker-gruppa, en samling verft (Nyland, Verdal, Stord, m.m.), dominert av skipsrederen Fred Olsen, og Norcem, monopolkonsern innen sement og betong i Norge.

Norcem slo under seg ovnsprodusenten Jøtul i midten av 70-åra. Støperiet i Oslo ble nedlagt. Aker, på sin side, la ned blant annet Nyland Vest i Oslo.

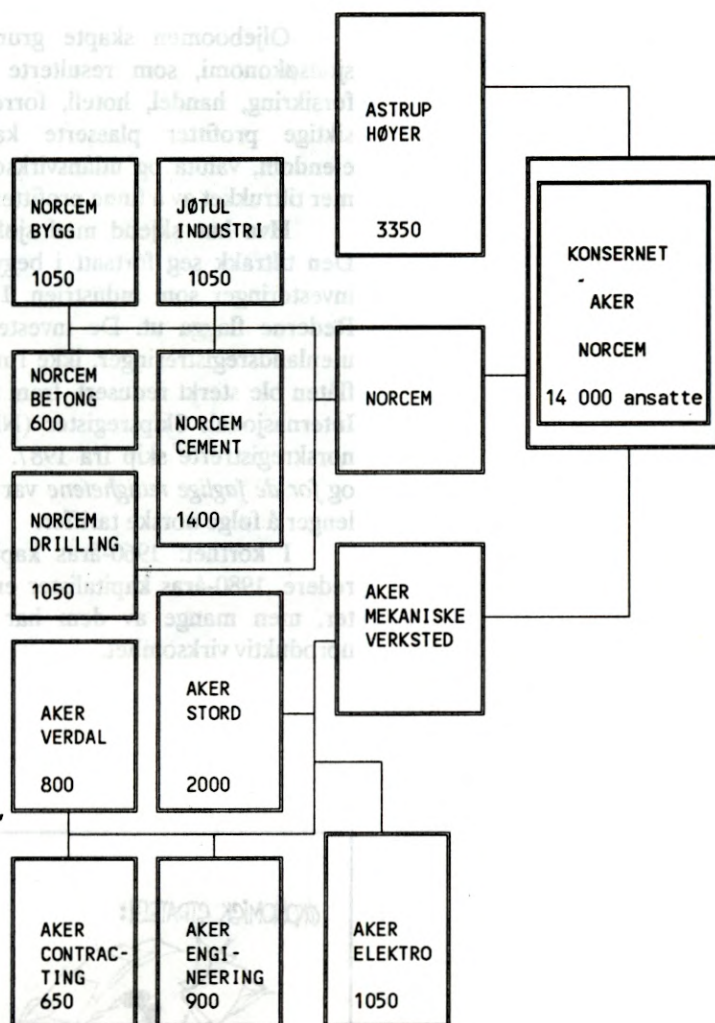
Astrup-Høyer danna seg gjennom fusjoner mellom Høyer-Ellefsen og Astrup & Aubert.

Astrup-Høyer ble tatt opp i Aker.

Deretter fusjonerte Norcem og Aker i midten av 1980-åra. Resultatet er blitt et av Norges største industrikonserner i midten av 80-åra.

I 1987 hadde det 5. største omsetning av alle norske konserner (etter Statoil, Hydro, Televerket, og Storebrand). Titusener av mennesker, og en rekke lokalsamfunn (Verdal, Stord, Kjøpsvik, Slemmestad m.m.) er avhengige av hva konsernet gjør med kapitalen sin.

Opplysningene i plansjen er hentet fra Økonomisk Rapport 11/1988. Forbehold for feil. Omveltninger skjer raskt, og figuren kan være uaktuell når dette blir lest.



**Danninga av Aker-Norcem-konsernet i 80-åra**

**STOPP OG TENK:** Den engelske økonomen Adam Smith påsto på 1700-tallet at den private markedsøkonomien var best for samfunnet. Han hevdet at «en usynlig hånd» styrte investeringer og samfunnsressursene til nytte for helheten. «Private vices, public virtues», dvs. privat grådighet, offentlige dyder, var slagordet. Kommentarer?

Oljeboomen skapte grunnlag for en oppheta spekulasjonsøkonomi, som resulterte i større virksomhet for bank, forsikring, handel, hotell, forretningsbygg. På jakt etter kort-siktige profitter plasserte kapitalistene verdiene i aksjer, eiendom, valuta og utlånsvirksomhet. Kapitalistene ble mer og mer tiltrukket av å finne profitter i uproduktive sektorer.

Hva har skjedd med sjøfarten, «vår ære og vår makt»? Den tiltrakk seg fortsatt i begynnelsen av 1970-åra likeså mye investeringer som industrien. I 1980-åra ble den nesten borte. Rederne flagga ut. De investerte fortsatt i 80-åra, men med utenlandsregistreringer, ikke i norske skip. Den norske handelsflåten ble sterkt redusert, fram til AP-regjeringa oppretta Norsk Internasjonalt Skipsregister (NIS), som førte til ny oppgang i norskregistrerte skip fra 1987. Men kostnadene for arbeidsfolk og for de faglige rettighetene var enorme: Rederne trengte ikke lenger å følge norske tariffier.

I korthet: 1960-åras kapitalister var industrialister eller redere. 1980-åras kapitalister er fortsatt en god del industrialister, men mange av dem har vridd interessen sin over mot uproduktiv virksomhet.



Store deler av norsk økonomi og betydelige deler av statsinntektene ble underordna oljesektoren fra slutten av 1970-åra. Dermed ble den internasjonale oljeprisen av avgjørende betydning for den norske kapitalens profitt, slik finansminister Berge får merke.

**De største konsernene etter antall ansatte\* 1987.**

| Konsern        | Hovedbransje                    | Ansatte |
|----------------|---------------------------------|---------|
| Norsk Hydro    | Aluminium, olje, kunstgjødsel   | 43122   |
| Postverket     | Kommunikasjoner                 | 26535   |
| Televerket     | Kommunikasjoner                 | 20892   |
| ASEA-BB        | Mekanisk, elektro m.m.          | 16538   |
| Norges Statsba | Transport                       | 15832   |
| Aker-Norcem    | Verft, eiendom, sement m.m.     | 14141   |
| Elkem          | Gruver, smelteverk, aluminium   | 8550    |
| Kværner        | Verft, maskinindustri m.m.      | 8545    |
| Statoil        | Oljeutvinning                   | 8471    |
| Orkla-Borrega  | Papir, cellulose, matvarer m.m. | 7743    |
| Selmer-Sande   | Entreprenørvirksomhet           | 7740    |
| DnC            | Bank, finans                    | 5569    |
| Nora Industri  | Matvarer, eiendom m.m.          | 5223    |
| Wilh. Wilhelm  | Rederi                          | 5039    |
| Kosmos         | Forskjellig industri, eiendom   | 5000    |
| Norsk Jernverk | Stålindustri                    | 4582    |
| Kredittkassa   | Bank, finans                    | 4350    |
| Kongsberg Våp  | Våpen, bildeler, m.m.           | 4160    |
| Kloster Cruis  | Rederi                          | 4114    |
| Siemens        | Elektro, m.m.                   | 3977    |
| Bergen Bank    | Bank, finans                    | 3892    |
| Norsk Data     | Datasystemer                    | 3569    |
| Standard Tele  | Kabler, elektro                 | 3419    |
| Statkraft      | Kraftutbygging, kraftadministr. | 3400    |
| Oslo Sporveier | Transport                       | 3060    |

\*inkludert ansatte i utlandet

**Statsapparatets rolle i omstillinga i 70- og 80-åra**

Under statsmonopolkapitalismen spiller statsmakta en *aktiv* rolle for å bidra til avkastninga for kapitalen. Men det er ingen planøkonomi. Grunnlaget for den kapitalistiske økonomien består i en lang rekke uavhengige kapitaler som hver for seg strever etter mest mulig profitt. Staten eide sjøl noen av disse kapitalgruppene. Denne samfunnsøkonomien er i bunn og grunn et *anarki*. Staten er maktesløs overfor det «planløse virvaret» i de enkelte kapitaleiernes handlinger. Men staten prøver å utforme en økonomisk politikk som kan bedre på avkastninga. Slik understøtter staten profittstrevet, men styrer ikke økonomien i retning av folks behov.

Statsapparatet spilte en aktiv rolle i omstillingene av den kapitalistiske økonomien i 1970- og 1980-åra.

I den første fasen av den internasjonale krisa (fra 1974-1978) ble den såkalte *motkonjunktur-politikken* ført, leda av Nordli-regjeringa til Arbeiderpartiet. Nedgangen i verdenshandelen hadde ført til store problemer for mange norske produsenter, særlig de som var avhengig av høykonjunktur i verdensøkonomien. Staten prøvde å «ri stormen av» ved å øke offentlig virksomhet og reallønna. Slik skulle etterspørselen bli sikra for de norske kapitalinteressene, slik at de kunne opprettholde overskuddene sine. I disse åra økte også den statlige subsidieringa av flere industrigreiner og av jordbruket. Ved at statens eget oljeselskap, Statoil, økte utbyggingstakten av oljefeltene ble det skapt en egen høykonjunktur for konsernene som bygde oljeplattformer og hadde andre leveranser til oljevirksomheten.

Denne politikken utvida velferdsordningene, holdt arbeidsløsheten nede, og brakte med seg endel lønnsøkninger fram til 1976. Samtidig steg utenlandsgjelda, og de kapitalistiske bedriftene fikk ikke løst vanskene sine med tilpasning til de utenlandske markedene. De herskende sjiktene kom til den konklusjonen at motkonjunkturpolitikken ikke kunne sikre kapitalens avkastning på lengre sikt.

Fra 1978-79 starta derfor en ny fase, *innstrammings-politikken*. Hovedlinja var at det kapitalistiske næringslivet i større grad skulle tilpasse seg de internasjonale markedene, uten for mye statlige subsidier og regler. Flere reguleringer av boligomsetninga ble fjerna, og boligprisene steg nå fritt, til fordel for dem som allerede eidde bolig. De nye boligkjøperne ble møtt av sterkt stigende priser. Renta ble ikke lenger styrt av statlig politikk, men av markedene. Fra nå av starta en renteøkning som fortsatte helt fram til 1987-88, som brakte store overskudd til bankkapitalen, men samtidig utgiftsøkninger til folk flest, og til bedriftene som fikk økte rentekostnader på lånene sine.

Det neste punktet var å hjelpe på bedriftenes profitt ved å kontrollere lønnene ved lønnsstoppen i 1978-79. Deretter kom gradvis en innstramming av offentlige utgifter, slik at den kapitalistiske sektoren kunne bli fritatt for belastningene med overføringene til statlig og kommunal virksomhet.

Arbeiderpartiets regjeringer (til 1981) starta opp innstrammingslinja, og Willoch-regjeringa (1981-86) fortsatte den. Under Willoch ble bank- og finanspolitikken mindre og mindre regulert. Valutahandelen ble sluppet fri, for at norske interesser skulle få anledning til å sko seg på den internasjonale valutauroen. Skatt på aksjegevinster ble fjerna, og akkseboomen begynte. Kredittmarkedet ble «deregulert», dvs. at statlige regler om penge-transaksjoner til utlandet og begrensninger av utlånsvirksomheten ble fjerna. Etterspørselen etter lån til all slags jappeforbruk, eiendoms- og aksje-spekulasjon fikk fritt løp, og renta steg. Dette bidro til store bankprofitter, men samtidig til en aggressiv konkurranse mellom banker og kredittinstitusjoner som førte til en utlånseksplasjon.

«Krykkety» og byrådsleder i Oslo, Hans Svelland (H): Desentraliseringa av velferdsstaten overlot til kommunene å iverksette innskrenkningene av velferdsordningene.



### «Kommunalisering» og privatisering av offentlig sektor

Statsmaktas hovedlinje når det gjaldt den offentlige sektoren var å begrense utgiftene så langt råd var. Dette førte til et press på velferdssektoren, og økende sprik mellom behov og utbygging.

Det eksisterte et sterkt politisk press på å utbygge velferdsordningene. Til en viss grad måtte de herskende sjiktene gi etter, spesielt i 70-åra. For å unngå dette presset, utvikla de ledende politikerne to hovedlinjer som skulle begrense den offentlige utgiftsøkninga.

Den ene var det en kan kalle «kommunaliseringa». Staten la ansvaret for velferdsordningene på fylkeskommuner og kommuner. Denne desentraliseringa hadde vart lenge, men ble forsterka utover 70- og 80-åra. Fylkene overtok blant annet sjukehus og videregående skoler, mens kommunene hadde eller fikk ansvar for blant annet 9-årig skole, kultur- og ungdomsarbeid, sosialhjelp, barnehager, eldreomsorg, primærhelsetjenesten (1984), sykehjemmene (1988), og seinere HVPU (omsorg for psykisk utviklingshemmete 1991). Staten frasa seg på denne måten ansvaret for velferdsordningene. Ved å innføre statlig overføringer i form av rammebevilgninger, kunne staten samtidig kontrollere sine egne utgifter, og dermed ha sterkere mulighet til å begrense de offentlige utgiftene.

Den andre hovedlinja var «privatisering». Den gikk ut på å i større grad prøve å få private interesser til å overta det som var offentlige oppgaver, enten i form av profittorienterte bedrifter (f.eks. med private legesentre, sjukehus, skoler) eller i form av at frivillige organisasjoner organiserte leveringa av f.eks. barnehager, hjelpeordninger for eldre osv. På denne måten ville staten skjerme det offentlige fra økte utgifter. I praksis skjedde det lite direkte privatisering utover i 80-åra. Men mangelen på offentlige tilbud avla et press for å få avhjulpet behovene. Det ble lettere å sette igang kapitalistiske bedrifter i helsetjenesten, og det oppsto private legesentre, kirurgiske klinikker, og sykehus, med kostbare tilbud først og fremst beregna for dem med solid økonomi. Staten oppmuntra til private løsninger når det gjaldt barnehager, og flere private skoler dukka opp. Gradvis gikk altså utviklinga i retning av to velferdssektorer: En privat organisert med mest velstående kunder, en offentlig som ikke kunne dekke behovene.

#### Den statlige rasismen

##### Utenlandske statsborgere bosatt i Norge

|                          | 1979  | 1987   |
|--------------------------|-------|--------|
| Fra Europa               | 51709 | 66892  |
| Fra Afrika               | 2439  | 3950   |
| Fra USA                  | 11023 | 10023  |
| Resten av Amerika        | 2666  | 3945   |
| Asia                     | 11236 | 23703  |
| Utenl. statsborgere ialt | 80084 | 109286 |

Antallet innvandrere og flyktninger i Norge var fortsatt få i slutten av 80-åra, sjøl om de ble noe flere. Flere åpent rasistiske bevegelser dukka opp, og rasistiske tendenser fantes også innafor Fremskrittspartiet. Alvorlig var også rasistiske innslag i *den statlige politikken*. Artikkelen «Norsk statlig rasisme» (Materialisten 4/86) av Ragnar Næss analyserer den norske fremmedpolitikken, blant annet innvandringsstoppen fra 1975 og forslaget til ny Fremmedlov fra 1983. Næss skriver blant annet: «Av det foregående fremgår det at kontrollen, begrensningen og til sist stoppen i uregulert innvandring til Norge først og fremst var motivert av ønsket om å stanse innvandrere fra den tredje verden.» Artikkelen påviser at forslaget til revisjon av Fremmedloven (et forslag som i hovedsak ble vedtatt) inneholder en rekke diskriminerende forslag. Næss konkluderer: «Dette viser etter min vurdering at det Barker kaller den nye rasismen er en del av grunnlaget for norsk innvandrings- og fremmedpolitikk.»

### 4.3. Den kapitalistiske økonomiens sprekk i slutten av 80-åra

#### Transaksjonsøkonomien

For folk flest var ikke 1980-åra noen herlig tid. Reallønna steg lite. Det offentlige tilbudet av helse- og sosialtjenester, barnehager, skoler økte nok noe - men sto mange steder i skrikende kontrast til behovene. Den økologiske krisa ble mer akutt. Arbeidsløsheten var høyere enn før.

Men for store deler av borgerskapet var dette en herlig og hektisk periode med store gevinster. Dette var «jappetida». Jappene var oppkomlinger, gjerne yngre menn (og noen kvinner), sjølbevisste moteløver med ustoppelig vilje til å sko seg på de pengerike markedene og omsetningene: Eiendoms- og boligspesulasjon, aksjehandel, valutatransaksjoner, finansieringsvirksomhet.

Denne delen av økonomien ble kalt «transaksjonsøkonomien» av forsiktige borgerlige kritikere. Transaksjonsøkonomien besto i å skaffe seg profitt i raske transaksjoner (kjøp/salg) ved å flytte eiendomsretten til penger og valuta, aksjer, eller fast eiendom. Transaksjonsøkonomien skaffet profitt på tusen og en måte, som alle hadde felles at det ikke dreidde seg om å produsere bruksverdier (nyttige saker), men å sko seg på verdistigning.

Sjøl om jappene var mye framme i massemedia, var de viktigste partene i transaksjonsøkonomien de etablerte, kapitalistiske storkonsernene: Industribedrifter, forsikringskonserner og storbanker. Det var her store eiendomsavdelinger ble bygd opp, som ville suge profitt ut av verdistigningen på fast eiendom. Her ble de store aksjekuppene foretatt, de store spesulasjonsoppkjøpene av verdipapirer, her ble det etablert svære finansavdelinger som skodde seg på utlånsrenten, og svære valutaavdelinger som spekulerte i uroen på det internasjonale valuta-markedet.

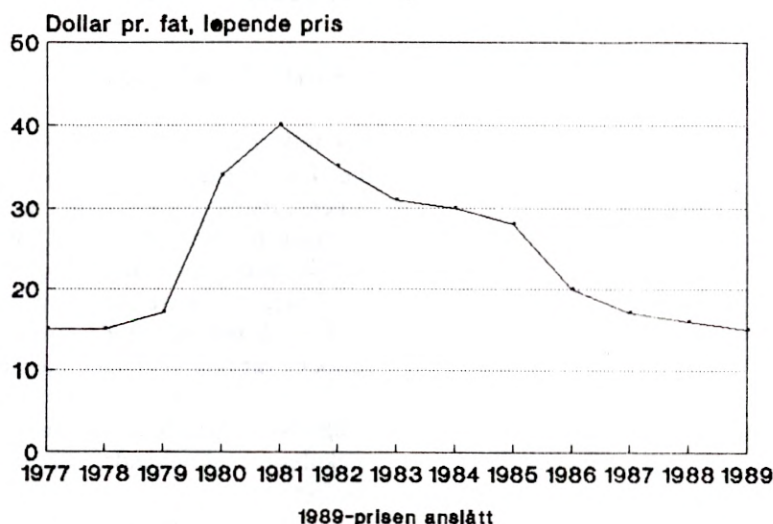
#### Bobla sprekker 1: Oljeprisfallet

Som helhet hadde kapitalen i Norge gode tider helt til 1985. Men sjøl da var det først og fremst olje profitten baserte seg på. To tredeler (dvs. 42 milliarder) av overskuddet samlet for de 300 største konsernene i 1985 kom fra bare 6 bedrifter, nemlig de 6 svære oljeselskapene (Statoil, Hydro, Esso, Phillips, Shell og Elf Aquitaine).

Norsk utenriksøkonomi var i kolossal grad blitt avhengig av oljeinntektene. Etter prisøkninga internasjonalt på oljen rundt 1978-79 holdt prisene seg høye. De norske og utenlandske

## Oljeprisen i dollar pr. fat

Normpris Ekofisk I.kvartal



oljeselskapene bygde ut felt og pumpet ut oljen så raskt de kunne. Den vettløse raske oppbygginga ga stor risiko for arbeidsulykker og forurensninger. Oljeressursene forsvant i stort tempo. Når oljekildene er tomme, er denne naturressursen borte for alltid. Men det kapitalistiske borgerskapet pressa fram et høyt utvinningstempo. Gjennom dette ble det også mye profitt i de delene av industrien som fikk fatt i utbyggingskontrakter.

I 1986 falt oljeprisen. Norsk utenriksøkonomi fikk problemer. Driftsregnskapet overfor utlandet, som hadde store overskudd i første del av 1980-åra (15 milliarder i 1983, 24 milliarder i 1984, 27 milliarder i 1985), ble nå vendt til underskudd: - 33 milliarder i 1986. Mye av dette underskuddet skyldtes den store importen til investeringer. Underskuddet ble brukt for å tvinge igjennom innstramminger i lønningene i 1987, 1988 og 1989.

Ved å sette kortsiktig profitt øverst, har det norske borgerskapet vist sin udugelighet til å forvalte denne viktige naturressursen. Når de svære investeringene er gjort kan ikke kapitalistene stoppe opp. De må pumpe ut, alt de kan, for i hvert fall å få noen inntekter til å betale investeringene med. Dermed blir oljereservene fortære uttømt, slik at de kommende generasjonene har lite eller ingen ting igjen.

### Bobla sprekker 2: Aksjekrakket

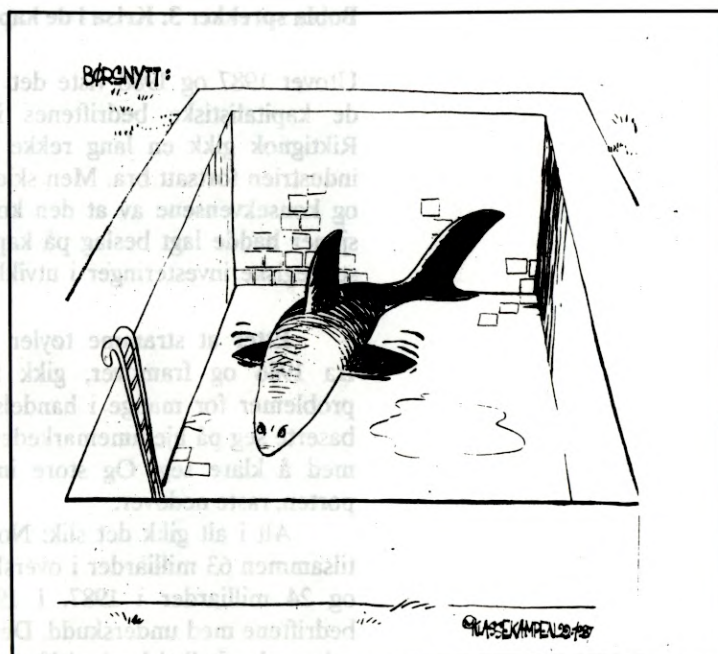
På børsen var det «hausse» (opphetet spekulasjonsstemning, med svær prisøkning på aksjer) fra tidlig i 1980-åra. I 1987 gikk det over stokk og stein. På Oslo Børs, som på flere av de andre

børsene i verden, steg kursene med høyt tempo. Aksjekursindeksen var ca. 300 i januar 1987. I september var den kommet opp i nesten 440.

Det så ut som om alle kunne tjene penger på børsen. Det var bare å kjøpe aksjer, vente i noen uker eller måneder, og så selge igjen. Hva mere krevdes enn noen tusen til å starte med? Omsetninga på børsen slo nye rekorder. Men denne aksjespekulasjonen var uten noen basis i de virkelige økonomiske størrelsene. Verdensøkonomien var i virkeligheten inne i en meget usikker periode. Spesielt gjaldt dette forholdet mellom de tre ledende økonomiske stormakter: USA, Vest-Tyskland, og Japan. Japan og Vest-Tyskland eksporterte enormt til USA, og i USA var underskuddet på utenriksøkonomien stadig stigende.

19. oktober 1987 sprakk det på nær sagt alle børser i verden. Kursene raste nedover. Mange kjappe formuer forsvant helt. På Oslo Børs sank aksjekursindeksen fra ca. 430 den 16. oktober 1987 (før krakket) til ca. 240 i løpet av et par måneder.

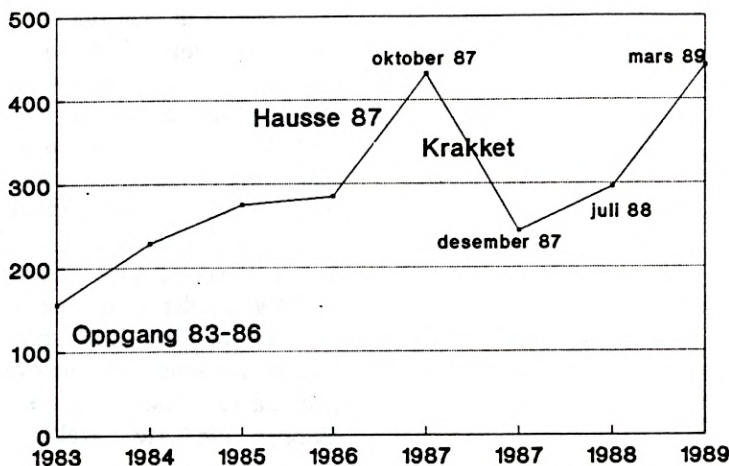
Mange privatpersoner som hadde latt seg lure med på aksjespekulasjonene tapte formuer. Jappe-firmaer, spekulasjonsfirmaene som hadde skutt opp som for å ri på spekulasjonsbølgen, forsvant. Men de store tapene sto de kapitalistiske konsernene for, særlig storbankene og forsikringsselskapene. Også mange andre storbedrifter med betydelig aksjehandel led svære tap, likeså flere eiendomsspekulanter.



Lite å svømme i for børshaiene etter krakket oktober 1987!

## Børsspekulasjonene

Aksjekursindeksen Januar 1983=100



**STOPP OG TENK:** Hvordan kunne kursfallet på børsen i New York ha betydning for hva som skjedde på Oslo Børs?

### Bobla sprekker 3: Krisa i de kapitalistiske bedriftene

Utover 1987 og 1988 viste det seg store vansker med endel av de kapitalistiske bedriftenes inntjening på forskjellig måte. Riktignok gikk en lang rekke av de største «tungvektene» i industrien fortsatt bra. Men skjerpet konkurranse internasjonalt, og konsekvensene av at den kortsiktige profittjakten i spekulasjoner hadde lagt beslag på kapital som «burde» vært brukt til strategiske investeringer i utvikling og industri, begynte å ta sin pris.

Etter at stramme tøyler ble satt på lønningene, spesielt fra 1986 og framover, gikk forbruket ned. Dette medførte problemer for mange i handelsnæringene, og i industrien som baserte seg på hjemmemarkedene. Flere og flere fikk problemer med å klare seg. Og store importbransjer, som f.eks. bilimporten, raste nedover.

Alt i alt gikk det slik: Norges 300 største bedrifter hadde tilsammen 63 milliarder i overskudd i 1985, 35 milliarder i 1986, og 24 milliarder i 1987. I 1987 gikk 1 av 8 av de største bedriftene med underskudd. De samla underskuddstallene for de private kapitalistiske bedriftene var på 200 millioner kroner i

I 1980-åra ble også mange av de statlige industribedriftene ramma av den økonomiske krise. En rekke av dem (Horten Verft, Sydvaranger, Kongsberg Våpen, Koksverket, Jernverket, DNN i Tyssedal) ble omstrukturert, stykket opp, eller helt eller delvis nedlagt mens Finn Kristensen var næringsminister.



1985, men på 2 milliarder kroner i 1987. (Økonomisk Rapport nr. 11, 1988).

Hva hadde skjedd? De borgerlige analytikerne snakka om «lederkrise». Faktisk ble mange av topplederne i de kapitalistiske konsernene avsatt i denne perioden. Men det var jo de samme topplederne som sto i ledelsen da bedriftene gikk godt i 1985. De borgerlige kommentarene overså at krise var et direkte utslag av det kapitalistiske systemet, og samtidig var det spesielt resultatet av hvordan den norske herskerklassen forvaltet kapitalen for kortsiktige profitter.

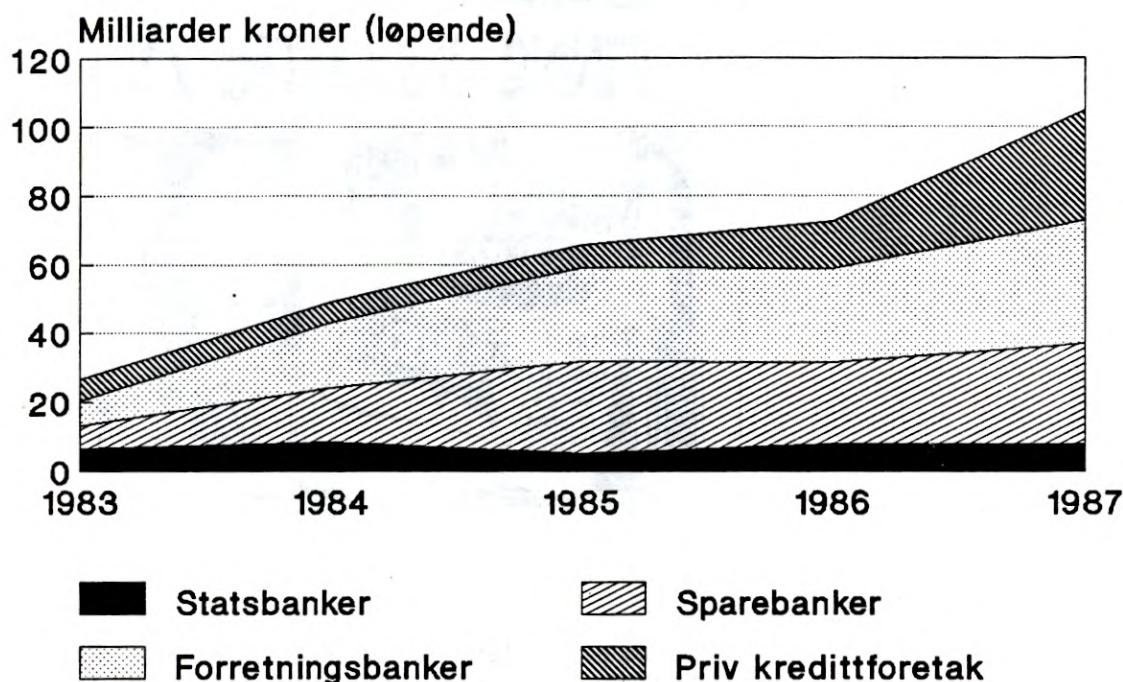
#### Bobla sprekker 4. Bankkrise

Bankene var blant de største spekulantene på aksjer og i valuta. Krakket på aksjemarkedet i 1987 ramma dem sterkt. Nesten hver eneste bank gikk store underskudd i 1987. Dette var den tida da en begynte å snakke om en «lødd» (som tilsvarte ca. 1,5 milliarder, underskuddet til Den norske Creditbank i 1987 med Løddesøl som toppsjef).

Den voksende krise slo også inn i bankene på andre måter. De begynte å tape på lån som var innvilga. I midten av 1980-åra skjedde en *utlånseksplasjon*. Bankenenes utlån var mye mindre regulert, og den høye renta gjorde det lønnsomt for

# Utlånseksplasjonen: Nye utlån 1983-87

## Kreditten er løs og pumpes ut i markedet



Kilde: Statistisk Arbok

bankene å «prakke» nye lån på flest mulig. De økte boligprisene gjorde større utlån nødvendig. Noen «vanlige» folk lånefinansierte også annet forbruk. Lønnsbegrensningene og renteøkningene gjorde at de kom i knipa, og bankene kunne ikke få tilbake lånene sine.

Men bankene tapte langt mere penger på utlånene til næringsvirksomheten, på utlån til spekulanter og useriøse forretninger. Ei lang rekke nye firmaer var danna, spesielt i perioden rundt 1984-86. Bankene og deres avleggere i kredittforetakene pumpet penger inn i næringslivet. De regnet med store profitter, fordi renta var på vei oppover.

Med børskrakket og det som fulgte, lønnsinnskrenkninger, fall i eiendomspriser, nedgang i handelen, var det mange nye firmaer som ikke greidde seg. Konkursbølger raste. Dette slo inn i bankene, som ikke fikk tilbakebetalt de dyre lånene bankene hadde gitt. I løpet av 1987 og 1988 utvikla denne bankkrisa seg. Stadig nye og større underskudd viste seg, og flere banker var i realiteten konkurs og ble bare opprettholdt ved støtte fra Norges Bank og sikringsfondene til banksammenlutningene.



Bankene hadde store fonds å tære på, etter overskudd i mange år. Men bankene satte i gang med å ta igjen tapene ved å velte dem over på andre, på kundene og på de ansatte. Rentene, som var blitt lovt nedsetting, gikk istedet opp. Nye gebyrer ble pålagt. I disse åra ble bankene institusjoner med lav prestisje.

## 4.4. Krisa i kapitalismen blir byrder for folk

### Kritikk

Oppsummert var situasjonen mot slutten av 80-åra slik: Næringslivets produksjon i Norge var enda mindre tilpassa befolkningas behov enn i begynnelsen av 70-tallet. Forbruksvareindustrien var slanka inn. På mange felt hvor det tidligere fantes produksjon i Norge var den nå nedlagt. Arbeidsplassene ble fjerna fra folks bosteder. Ensidige industristeder ble nedlagt. Hele den norske økonomien hadde fått en avgjørende dreining over mot det uproduktive. Norsk valuta var utsatt for spekulasjoner, både fra norske banker og fra utenlandske spekulanter. Når reguleringene var fjerna, var det ingen ting som hindra at norsk valutapolitikk og rentenivået ble avgjort av de internasjonale finansspekulantene.

«Balansen» i utenriksøkonomien var blitt mere sårbar. Den norske økonomien var avhengig av eksport av råvarer med lav bearbeiding, framfor alt olje, men ellers aluminium, visse metaller, fisk, treforedlingsprodukter. Når prisene på verdensmarkedet var gode, ga dette god profitt. Men om prisene sank, forsvant utenlandsinntektene som dugg for sola. Den norske kapitalen var på full fart ut av landet. Utenlandsinvesteringene steg til værs. Norsk kapitalisme ble i enda større grad enn før imperialistisk kapitalisme, den ble internasjonal kapital.

Slik hadde altså den herskende økonomiske klassen utvikla det norske næringslivet utover i 1980-åra. Det passet profittinteressene deres - på kort sikt. Men som hendingene i 1986-88 viste, var det ikke bare en økonomi som sto i skarp kontrast til folks interesser. Det var også en meget sårbar økonomi, sett fra kapitalistenes synspunkt.

### «Snuoperasjonen»

Den økonomiske krisa fra 1986 var *borgerskapets økonomiske krise*. Borgerskapet kontrollerte næringslivet og landets ressurser. Herredømmet ble brukt for kortsiktige profitter, basert på oljepenger og spekulasjonsgevinster. Da det sprakk fikk de ledende sjiktene i borgerskapet bekymringer. Hvordan skulle avkastningen bli gjenoppretta?

«Snuoperasjonen»: Gro Harlem Brundtlands regjering forbyr lønnstakerne å kompensere prisstigninga med høyere lønn.



Hovedlinja var å stramme inn vilkåra for folk flest. I siste halvdel av 80-åra opplevde arbeiderklassen og småborgerskapet at de herskende sjiktene forandret politikken brutalt.

Det ble Arbeiderpartiregjeringa til Gro Harlem Brundtland, som tiltrådte i mai 1986, som iverksatte det som ble kalt «snuoperasjonen». Utformingen av mye av politiken skjedde sammen med toppene i næringslivet, LO-toppen, og de ledende sjiktene i statsadministrasjonen.

*Devalueringen* i mai 1986 ga de norske kapitalistene fordeler på verdensmarkedet (norske varer ble billigere utenlands). Men importvarer ble dyrere, slik at prisene steg raskt, og levestandarden ble trua.

Regjeringa holdt sterkt igjen på de offentlige utgiftene. Regjeringa holdt bevilgningene til kommunene nede, for å fri kapitalen for de utgiftene. De offentlig organiserte velferdsgodene ble ramma. Av samme grunn gikk den nye regjeringa inn for å skjære ned på den offentlige støtten til jordbruksnæringa.

Men framfor alt gikk snuoperasjonen ut på å *presse lønna nedover*. Ved å senke lønningene skulle kapitalistenes kostnader bli redusert. Dessuten skulle senkninga i forbruket senke importen, slik at underskuddet i utenrikshandelen kunne bli mindre. Den uoffisielle parolen var at «lønnstakerne tjener en

månedslønn for mye». Resultatet av oppgjøret 1987 var 0-  
ingenting! - i sentrale tillegg. Oppgjøret 1988 ga 1 krone i  
lønnstillegg, og en lønnslov som forbød lokale lønnstillegg.  
Mellom oppgjøret 1989 fortsatte lønnsloven.

Snuoperasjonen var en politikk for å velte belastningene  
ved de økonomiske problemene skapt av de herskende sjiktene  
over på folk flest, på arbeiderklassen og småborgerskapet. Slik  
framtrådte *kampen mellom klassene* i denne tida. Borgerskapet,  
som sjøl var skyld i problemene, ville gjøre seg sjøl skadeløs  
ved å angripe lønninger, levestandard, og offentlige ytelser. Åra  
fra 1986 til 1988 ble derfor ikke bare en snuoperasjon, men en  
periode med *skjerpete klassekonflikter*.

**STOPP OG TENK:** Regjeringa hevdet at «snu-  
operasjonen» var nødvendige tiltak for å få økonomi-  
en på rett kjøll. Kommentar?

**I dette kapitlet har vi.....**

- vist hva slags næringsliv som var bygd opp fram mot 70-åra  
gjennom kapitalistenes kontroll over samfunnsressursene
- sett på årsakene til de store omstillingene som kom: Verdens-  
økonomiens krise, og teknologisk revolusjon
- beskrevet den dominerende plassen oljen fikk
- undersøkt hvordan det norske borgerskapet dreidde oppmerk-  
somheten over mot uproduktive områder
- funnet ut hvorfor den norske kapitalismen ble så sårbar mot  
midten av 80-åra
- sett på den akutte krisa fra 86- og utover
- krakterisert «snuoperasjonen» som borgerskapets klassekamp  
mot arbeiderklassen og småborgerskapet

Dette er kapittel 4 i studieboka

«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».

Øvrige kapitler kan lastes ned fra

<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>